CÂTEVA CONSIDERAŢII ASUPRA CONSTRUCŢIILOR REFLEXIVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Cipriana-Elena PEICA, Assistant Lecturer,
Universitatea „*Babeş–Bolyai*" din Cluj-Napoca

Abstract: *The Reflexive in Romanian knows a multitude of values, which creates multiple instances of ambiguity regarding its approach. For these reasons, the Reflexive is a grammatical problem not fully solved neither by traditional grammar, nor by the modern grammar, the theories are multiple, and therefore methods of analysis are varied and interesting. These are the main reasons that we decided to deal in this paper with the issue of reflexive constructions in Romanian. In this paper we will present the theoretical frame presenting the views of the author and the arguments on which they are grounded about the Reflexive, generally speaking, and about the Reflexive in Romanian, particularly speaking, because we want to shape an overall picture of the topics that we address it and, on the other hand, we want to present a method of interpretation for the Reflexive that we consider most appropriate, with least high degree of ambiguity.*

Keywords: *the Reflexive, traditional grammar, modern grammar, Romanian, reflexive constructions*

0. Introducere în tematică

Reflexivul în limba română cunoaşte o multitudine de valori, ceea ce creează multiple situaţii de ambiguitate în ceea ce priveşte abordarea acestuia. Din aceste motive, reflexivul reprezintă o problemă gramaticală care nu este pe deplin rezolvată nici de către gramatica tradiţională, nici de către cea modernă, teoriile fiind multiple, prin urmare şi modalităţile de analiză fiind variate şi interesante.

Acestea sunt principalele motive pentru care am decis ca în această lucrare să ne ocupăm de problematica ***construcţiilor refexive în limba română***, lucrare în care vom prezenta pe de o parte cadul teoretic, oprindu-ne asupra părerilor autorilor şi argumentelor pe care acestea sunt fundamentate, în ceea ce priveşte ***pronumele reflexiv în limba română, diateza reflexivă şi valenţele reflexivului românesc***, din dorinţa de a contura un tablou de ansamblu al tematicii pe care am abordat-o, iar pe de altă parte vom prezenta modalitatea de interpretarea a acestor elemente care se caracterizează prin eterogenitate, *soluţie* pe care o considerăm cea mai adecvată, cu gradul cel mai puţin ridicat de ambiguitate pentru teoria, dar mai ales pentru practica analizei gramaticale.

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

1. Scurt istoric

1.1. În gramaticile româneşti vechi, pronumele reflexive este tratat la capitolul dedicat pronumelui personal sau nu e tratat ca o altă categorie de pronume.

Astfel, în *Elementa linguae daco-romanae*[1], Samuil Micu şi Gheorghe Şincai includ pronumele reflexive în categoria pronumelui personal şi îi atribuie denumirea de pronume reciproc, precizând că acesta este folosit în limba latină în aceleaşi situaţii ca în limba latină şi că formele de plural sunt omonime cu cele de singular (*cf* Micu, Şincai 1980: 151-153, 222).

Capitolul II din prima parte a cărţii lui Ion Heliade Rădulescu, *Gramatica românească* care a apărut în 1828 este dedicat pronumelui, iar între formele simple ale pronumelui personal sunt incluse şi formele reflexivului: pentru acuzativ *pe sine, se* şi pentru dativ forma *îşi* (*cf* Heliade Rădulescu 1828: 19-21).

Timotei Cipariu, autorul lucrării *Gramatec'a limbei române* care a apărut în două volume intitulate *Analitica* (1869) şi *Sintetica* (1877), precizează în volumul al II-lea că formele *mi, ti , si*, forme de genitiv şi de dativ neaccentuate se numesc şi reflexive cu condiţia ca subiectul să fie de aceeaşi persoană, iar verbele construite cu forme reflexive se numesc şi acestea reflexive (*cf* Cipariu1877: 166-168).

În *Gramatica română* din 1891, H. Tiktin introduce reflexivul în *Partea a II-a* intitulată *Morfologia* în capitolele *Pronumele personale*, *Conjugarea reflexivă* şi *Pasivul*, precum şi în *Partea a III-a* denumită *Sintaxa* în cadrul capitolelor *Atributul adjectival* şi *Complementul verbului*. Şi în această gramatică, pronumele reflexiv este inclus în clasa pronumelui personal (*cf* Tiktin: 70-71, 126-130).

Al. Philippide în *Gramatica elementară a limbii române* din 1897 nu precizează pronumele reflexiv în cadrul capitolului destinat pronumelui personal şi nici în altă parte. Formele *sine, îşi, şi, şie, se* sunt menţionate, dar fără a se face precizări vizavi de denumirea sau de cazul acestora (*cf* Philippide 1897: 58, 241).

În 1914, în cadrul lucrării *Gramatica limbii române*, Ioan Slavici consemnează pronumele reflexiv ca o formă diferită de pronume personal, iar formele acestuia sunt ceea ce în gramatica de astăzi este înregistrat ca fiind adjective de întărire (*cf* Slavici 1914: 26-27).

August Scriban include în *Gramatica limbii româneşti (Morfologia) Pentru folosinţa tuturor* din 1925 pronumele reflexiv în clasa pronumelui personal (*cf* Scriban 1925: 79-86).

[1] Prima ediţie care a apărut în anul 1780 la Viena a fost scrisă de S. Micu şi doar revizuită şi completată de Gh. Şincai, iar cea de-a doua ediţie apărută în 1805 îl are ca autor pe Gh. Şincai.

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

1.2. În limba română actuală, aşa cum este reflectat în gramatica şcolară din ciclul preuniversitar (gramatică încă puternic ancorată în viziunea oferită de Gramatica Academiei din 1966), pronumele reflexiv este cel care „ţine locul obiectului asupra căruia se exercită direct sau indirect acţiunea verbului şi care e identic cu subiectul verbului" (GLR, vol. I 1966: 152), are forme proprii doar pentru persoana a III-a, pentru celelalte persoane acesta împrumutând formele pronumelui personal de dativ şi acuzativ, are două cazuri, dativ şi acuzativ, şi ambele numere, singular şi plural.

În *Gramatica limbii române*, GALR 2005, pronumele reflexiv apare în mai multe capitole care care se referă la verb, la grupul verbal, la construcţii sintactice, la numele predicativ, la complementul posesiv, la anaforă. Abordarea pronumelui reflexiv din noua gramatică este una modernă, în manieră transformativ-generativistă şi care subliniază problema eterogenităţii reflexivului românesc (*cf* GALR, vol. I.: 223-226).

În ceea ce priveşte abordarea pronumelui reflexive în GALR 2005, observaţiile noastre se vor opri aici, deoarece, fără a intra în detalii care nu constituie scopul acestei lucrări, dorim doar să precizăm că nu considerăm aplicabile nici în teoria şi nici în practica analizei gramaticale (mai ales la nivel preuniversitar) noile teorii. Apreciem caracterul modern al acestora, dar ne permitem să le considerăm în multe locuri străine limbii noastre, iar, pe de altă parte, dacă oricum observaţiile nostre vor arăta eterogernitatea problematicii în discuţie, nu vedem utilitatea unei complicări terminologice de tipul: *clitic reflexiv sintactic*, *clitic reflexiv asintactic*, *clitic reflexiv nonsintactic* (*cf* GALR , vol. I: 231) .

2. Pronumele reflexiv *vs* pronume personal

În 1967, Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu în lucrarea *Structura morfologică a limbii române contemporane* (1967: 129) precizau că pronumele reflexiv este considerat de multe ori o categorie a pronumelui personal datorită asemănărilor formale şi semantice.

În practica gramaticală a limbii române actuale, confuzia dintre pronumele reflexiv şi cel personal are în continuare drept cauză identitatea formală a acestor două tipuri de pronume, de fapt a cliticelor, la persoana I şi a II-a, singular şi plural. Astfel, pronumele reflexiv are următoarele forme:

A. Forme accentuate:

a. la DATIV: *sie, sieşi, şie, şieşi*;

b. la ACUZATIV: *sine, sineşi*.

B. **Forme neaccentuate**:

a. la DATIV: *îmi, îţi, îşi, ne vă , îşi*;

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

b. la ACUZATIV: *îmi, îţi, îşi, ne vă se*;

dintre care forme proprii *neaccentuate* sunt:

a. la DATIV: *îşi, şi, şi-, -şi, -şi-*;

b. la ACUZATIV: *se, se-, -se, s-, -s*.

După cum am menţionat, celelalte forme ale pronumelui reflexiv sunt **împumutate** din paradigma pronumelui personal:

a. la DATIV: *îmi, îţi, îşi, ne, vă*;

b. la ACUZATIV: *îmi, îţi, îşi, ne, vă*.

Cu alte cuvinte, pronumele reflexiv are aceleaşi forme cu pronumele personal neaccentuat, la aceleaşi cazuri şi aceleaşi numere, respectivele forme putând fi reflexive sau personale. În această situaţie, necesitatea unor criterii de diferenţiere este evidentă. G.G. Neamţu propune două criterii de diferenţiere a acestor pronume, criterii pe care le considerăm deosebit de utile în practica analizei gramaticale, deoarece surprind esenţa teoriei şi oferă instumente de *diagnosticare* imediată. Astfel, ,,dacă pronumele dat are aceeaşi persoană (şi acelaşi număr) cu verbul, este reflexiv, dacă are altă persoană decât verbul, este personal. (Excepţii nu există)", primul criteriu, iar *criteriul suplimentar* prevede trecerea verbului şi a pronumelui la persoana a III-a, iar dacă acolo apare *îşi* sau se, pronumele este reflexive şi invers (*cf* Neamţu 2014: 106).

La persoana a III-a reflexivul nu se confundă cu pronumele personal, deoarece formele celor două tipuri de pronume diferă. Pronumele personal are la perosna a III-a singular şi plural, formele:

a. la DATIV: *îi, i, -i, i-, -i-, le, le-,-le, -le-, li*;

b. la ACUZATIV: *îl, -l, l-, -l-, o, -o, o-, -o-, îi, -i, i-, -i-, le, le-, -le, -le-*,

iar pronumele reflexiv:

a. la DATIV: *îşi, şi, şi-, -şi, -şi-;*

b. la ACUZATIV: *se, se-, -se, s-, -s*.

O confuzie la nivelul cazurilor ar putea apărea la persoana I, plural, unde formele ***ne*** şi ***vă*** sunt atât forme pentru dativ, cât şi pentru acuzativ. În exemplele:

Ne-am gândit la voi. (Ac) – ***V***-aţi gândit la noi. (Ac)

Ne-am amintit de voi. (D) – ***V***-aţi amintit de noi. (D)

distincţia cazuală se poate realiza fie prin trecerea la persoana a III-a (***ne****-am gândit*/***s****-au gândit*, respectiv ***ne****-am amintit*/***şi****-au amintit*), fie prin trecerea la singular a oricărei persoane (***m***-am gândit, respectiv ***şi***-a amintit) (*cf* Neamţu 2014: 106).

În situaţia verbelor şi expresiilor unipersonale de tipul: ***îmi*** *place*, ***îmi*** *convine*, ***îmi*** *trebuie*, ***îmi*** *e dor*, pronumele care le însoţesc sunt personale, nu reflexive, dovadă în acest sens fiind, pe baza celor mai sus menţionate, trecerea acestor

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

pronume la persoana a III-a, singular (***le*** *place*, ***le*** *convine*, ***le*** *trebuie*, ***le*** *este dor)* (*cf* Neamţu 2014: 106-107).

În legătură cu identitate persoanei şi a numărului dintre verb şi pronume, aceasta nu se datorează *acordului*, deoarece pronumele nu se acordă cu nicio parte de vorbire. Identitatea se datorează *acordului sintagmatic* în persoană şi număr al verbului-predicat cu subiectul, precum şi faptului că este obligatorie identitatea în persoană şi număr a pronumelui reflexiv cu subiectul ca urmare a *coreferenţialităţii* lor (*cf* Neamţu 2014: 107).

Deşi pronumele reflexiv are aceeaşi persoană atât cu subiectul, cât şi cu predicatul, autorul citat consideră că este recomandabilă centrarea atenţiei asupra verbului, deoarece subiectul în limba română poate fi inclus sau subînţeles, adică poate fi exprimat sau neexprimat.

În situaţia formelor verbale nepersonale (ne referim la infinitiv şi gerunziu) care nu realizează opoziţii de persoană si de număr marcate desinenţial, calitatea de reflexiv a pronumelui nu se poate valida prin identitatea de persoană cu verbul, dar, având în vedere faptul că verbele la infinitiv sau gerunziu trimit întotdeauna la un subiect exprimat sau neexprimat, care poate fi acelaşi cu al verbului la mod personal sau diferit de al acestuia, stabilirea calităţii pronumelui se bazează pe identitatea/nonidentitatea de persoană şi număr a pronumelui cu subiectul verbului personal sau nepersonal (*cf* Neamţu 2014: 108-109).

În ceea ce priveşte statutul pronumelui în gruparea *a putea + verb la infinitiv* (fără *a*): *a* ***se*** *putea* ***baza***, *a* ***se*** *putea* ***descurca***, *a* ***se*** *putea* ***duce***, *a se putea gândi*, *a* ***se*** *putea* ***învăţa***, *a* ***se*** *putea* ***mişca***, *a-****şi*** *putea* ***da seama***, *a-****şi*** *putea* ***aminti*** etc., acesta este un **pronume reflexiv** ce aparţine verbului la infinitiv (fără *a*), fapt ce se poate dovedi fie prin transformarea infinitivului în conjunctiv, fie prin utilizarea infinitivului cu *a* (*cf* Neamţu 2014: 109-110).

*

O concluzie preliminară este aceea că, din punct de vedere formal, deosebirea pronumelui reflexiv de cel personal nu pune probleme deosebite. Nu acelaşi lucru îl putem spune despre identificarea/interpretarea corectă a rolului gramatical pe care îl au aceste pronume în diferite contexte, cu alte cuvinte când sunt ele *pronume* şi, prin urmare, îşi asumă un rol sintactic şi când sunt *morfeme*, neavând rol sintactic, fiind *semne gramaticale specializate* ale diatezei reflexive. Acestea vor fi cele două mari probleme pe care le vom detalia în continuare.

3. Pronumele reflexiv şi diateza reflexivă

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

Diateza în sine este o categorie gramaticală controversată atât în ceea ce priveşte definirea, cât şi în ceea ce priveşte situarea acesteia în cadrul gramaticii, unii autori considerând că locul ei ar fi la nivelul morfologiei, iar alţii argumentând că ea ar fi o categorie sintactică. Opiniile şi argumentele merg până în punctul în care unii autori o consideră a fi contestabilă în totalitate, inexistentă.

Diateza reflexivă reprezintă o problemă controversată a gramaticii limbii române după cum reiese din eterogenitatea opiniilor în ceea ce priveşte verbele însoţite de pronume reflexive. Diversitatea opiniilor legate de acest subiect are consecinţe care se reflectă în numeroasele dificultăţi şi confuzii care se regăsesc atât în teoria gramaticală, cât mai alesc în practica analizei gramaticale.

Având în vedere faptul că acest caracter controversat al diatezei provine chiar de la modul în care această *categorie gramaticală* este interpretată[2], vom prezenta în cele ce urmează câteva dintre opiniile pe care le considerăm avizate în acest sens.

Gramatica limbii române din 1954 înregistrează pentru prima dată categoria gramaticală a diatezei şi o defineşte ca fiind cea care ,,marchează raporturile dintre subiect şi complement direct, exprimate prin forme verbale." (GLR, vol. I 1954: 243)

Gramatica limbii române, vol. I, ediţia 1966, defineşte diateza ca fiind ,,forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acţiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acţiuni" (GLR, vol I, 1966: 298). Diateza exprimă raportul dintre acţiune şi autorul ei. Diateza activă arată că acţiunea este făcută de subiectul grammatical, diateza pasivă arată că acţiunea e făcută de subiectul logic (complementul de agent) şi este suferită de subiectul gramatical, iar diateza reflexivă este *mai puţin constituită*, *mai puţin precizată*, deoarece verbele construite cu pronume reflexive sunt adesea de fapt active, dar se caracterizează prin faptul că acţiunea îndeplinită de subiectul gramatical se răsfrânge tot asupra lui sau sunt pasive (*cf* GLR, vol I, 1966: 40). ,,Valorile

[2] ,,Considerând *diateza* o categorie gramaticală specifică flexiunii verbale, diversele gramatici româneşti - tratate şi manuale şcolare – menţionează trei diateze (sau *forme de conjugare*): *activă, pasivă* şi *reflexivă*, distincţie bazată, cel puţin până la un moment dat, pe diferenţele de expresie, înţeleasă în mod rudimentar: *pasivul* e caracterizat prin forma compuse, realizate din *a fi* şi participiu, *reflexivul* e caracterizat prin prezenţa pronumelui reflexiv; în celelalte cazuri, avem de-a face cu diateza *activă*. Deşi distincţiile au în vedere expresia, definiţiile sunt strict semantice (...) Definiţiile formulate în acest sens nu acoperă decât insuficient şi incomplet realitatea lingvistică." Ion Coteanu (coord), *Limba română contemporană*, vol. I, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1974, p. 199.

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

proprii diatezei reflexive exprimă interesarea la acţiune a subiectului gramatical" (GLR, vol. I: 40).
Al. Graur defineşte diateza ca fiind ,,dispoziţia verbului, marcând răsfrângerea acţiunii asupra obiectului, lipsa obiectului, lipsa subiectului, identitatea subiectului cu obiectul" (Graur 1969: 19). În lumina acestei definiţii, conform autorului, diatezele sunt următoarele: ,,1. *activul* (tranzitiv, intranzitiv, absolut), la care trebuie să introducem ca subdiviziune *dinamicul*; 2. *pasivul*, 3. *impersonalul*; apoi 4. *obiectivul* şi 5. *reciprocul* (pentru că ţin şi de activ şi de pasiv, deci sunt în opoziţie şi cu unul şi cu celălalt) şi 6. *eventivul* (pentru că ţine şi de ctiv şi de impersonal) (...) Reflexivul ar putea fi caracterizat prin interesul subiectului la îndeplinirea acţiunii dacă nu ne-ar contrazice pasivul şi impersonalul." (Graur 1969: 22)
Gramatica Academiei, vol. I, ediţia 1966, abordează, cum e firesc, problema reflexivului şi în capitolul dedicat diatezei reflexive, diateză care se caracterizează prin faptul că verbul conjugat după conjugarea diatezei active este întotdeauna însoţit de pronumele reflexiv în acuzativ sau în dativ. În cadrul diatezei active intră numai vebele care sunt însoţite de pronume reflexive, pronume care nu pot fi înlocuite cu pronume personale sau cu substantive în acelaşi caz, situaţie în care pronumele reflexive devin mărci morfologice ale diatezei reflexive (*cf.* GLR, vol I, 1966: 209).
După cum se poate observa, *Gramatica Academiei*, vol. I, ediţia 1966, nu abordează problematica aspectelor, nici cea a valorilor reflexivului românesc, în ceea ce priveşte diateza reflexivă subliniază doar că un număr restrâns dintre verbele care sunt însoţite de pronume reflexiv au ,,conţinut specific, distinct" de al celorlalte diateze, motiv pentru care ,,puţine pot constitui o diateză aparte" (GLR, vol. I 1966: 208-210), dar faptul că încadrează în mod diferit grupurile formate din reflexiv şi verb reprezintă o noutate fată de clasificările stric semnatice de până atunci.
Astfel, *Gramatica limbii române*, ediţia din 1966 (vol. I, p. 208-212) distinge trei diateze, dar include în cadrul diatezei active şi construcţiile cu pronume reflexiv care admit substituţia cu pronume personal, cu alte cuvinte acele construcţii în care pronumele reflexive în cauză sunt independente atât din punct de vedere sintactic, cât şi din punct de vedere semantic. Pe de altă parte anumite construcţii cu pronume reflexiv,de tipul *Legea se votează*, sunt incluse în cadrul diatezei pasive, la diateza reflexivă fiind incluse grupările *pronume reflexiv + verb*, în care pronumele nu poate fi substituit şi care au sens dinamic (*a se gândi, a râde* etc), precum şi cele care au valoare impersonală (*se merge*).
Se poate observa lipsa de omogenitate şi chiar de consistenţă a diatezei reflexive şi a celei pasive realizată prin gruparea *pronume reflexiv + verb*,

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

deoarece în privinţa diatezei reflexive primează crieriu semantic, iar în privinţa diatezei refexive particularităţile de expresie sunt cele care contează mai mult.
Pe de altă parte, gruparea *pronume reflexiv + verb* poate exprima şi sensul pasiv. Două dintre lucrările care completează tabloul valorilor acestei diateze (*apud* Coteanu, vol. I 1974: p. 199) sunt *Gramatica limbii române* a lui H. Tiktin şi *Les verbes réfléchis en roumain* a lui Al. Graur. Astfel, în acest sens H. Tiktin (1945: 129) afirma că, în limba română, construcţia cu reflexivul reprezintă modalitatea firească de exprimare a pasivului, construcţia cu *a fi* fiind rezultatul unor imitaţii străine, iar în studiul *Les verbes réfléchis en roumain,* Al. Graur (1938: 42-89) evidenţia numeroase valori diferite – *pasiv, reciproc, impersonal* etc. - realizate prin gruparea *pronume reflexiv + verb*, adică prin ceea ce se consideră *diateza reflexivă.*
Se poate observa din cele prezentate până acum faptul că autorii şi gramaticile menţuionate situează problema diatezei la nivel morfologic, o categorie gramaticală specifică morfologiei. În acest sens, Valeria Guţu Romalo sublinia că majoritatea cercetătorilor recunosc existenţa în limba română a categoriei de diateză şi situarea acesteia în cadrul morfologiei (*cf* Guţu Romalo, în Coteanu 1985: 228).
În 1954, Sorin Stati analizează într-un mod diferit diateza reflexivă, de fapt contestă existenţa acesteia în situaţiile în care pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit cu un pronume personal şi în care gruparea exprimă participarea intensă a subiectului la realizarea acţiunii, susţinând că în aceste situaţii există o diateză medie sau dinamică (cf Stati 1954: 135-146).
G.G. Neamţu atrage atenţia supra faptului că acest criteriu al participării intense la acţiune care vizează reflexivul dinamic, nu face cu nimic mai clare lucrurile, deoarece participarea intensă nu este măsurabilă ,,fiind un concept de o inconsistenţă evidentă şi de aceea prea puţin operant.” (Neamţu 2014: 115)
Pe lângă statutul de categorie morfologică, există cercetători care consideră că diateza reflexivă este un fenomen sintactic. Dintre aceştia îi amintim[3] pe Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu în lucrarea *Structura morfologică a limbii române* (1967), Em. Vasiliu şi colaboratorii în lucrarea ,,Sintaxa trasformaţională a limbii române” (1969), Gabriela Pană Dindelegan în lucrarea ,,Tranzitivitate şi diateză” (1974), Dumitru Irimia în lucrarea ,,Gramatica limbii române” (1997).

[3] Problematica aceasta necesită o abordare detaliată şi separată. Din motive care ţin de necesitatea limitării articolului la un anumit număr de pagini, ne luăm libertatea de a avea în vedere acest subiect pentru un alt articol.

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

Gramatica Academiei din 2005 (GALR) exclude diateza reflexivă din cadrul diatezelor, considerând că în limba română putem vorbi doar de diateză activă şi de diateză pasivă, mai ales din cauza eterogenităţii sintactice a reflexivului românesc, considerându-se că niciuna dintre valenţele acestuia nu are elementele necesare pentru a individualiza diateza (GALR, vol. I 2005: 481-483)

*

În cadrul acestei secţiuni, prin cele expuse, ne-am propus să ilustrăm faptul că *diateza*, în general, este o categorie gramaticală controversată, atât în ceea ce priveşte definirea, cât şi în ceea ce priveşte situarea/statutul/existenţa acesteia în cadrul gramaticilor şi a lucrărilor de specialitate, dar şi faptul că *diateza reflexivă*, în special, a reprezentat şi reprezintă o problemă controversată a gramaticii limbii române după cum reiese chiar din eterogenitatea opiniilor în ceea ce priveşte verbele însoţite de pronume reflexive.

Am prezentat opiniile pe care le-am considerăm avizate în ceea ce priveşte interpretarea diatezei reflexive, atât pentru a realiza o imagine de ansamblu a problematicii în discuţie, cât şi pentru a putea crea cadrul necesar prezentării propriei opinii vizavi de acestea.

Astfel, din punctul nostru de vedere, deşi avem obiecţii legate de argumentele aduse, obiecţii pe care nu le vom prezenta aici din considerente obiective[4], considerăm adecvată restrângerea pe care o face GALR 2005 a numărului de diateze din limba română la două, şi anume la diateza activă şi diateza pasivă. Câteva dintre motivele pe care ne bazăm această afirmaţie sunt următoarele: diateza reflexivă este o categorie inconsistentă, a cărei definire se bazează, într-o prea mare măsură pe lautura semantică, pe sensul lexical al cuvintelor, ceea ce are ca efecte pe lângă numărul mare de interpretări, chiar încadrarea reflexivului pasiv la diateza pasivă şi nu la cea reflexivă. Pe de altă parte, în numeroase situaţii gruparea *verb + pronume reflexiv* are evident caracter sintactic (pe care il vom ilustra în secţiunea următoare), iar în alte situaţii, cum ar fi cele ale construcţiilor impersonale, raportul pe care diateza îl cere, prin chiar definiţia sa, între subiect şi acţiune nu poate fi determinat. În plus, atunci când sunt considerate morfeme, reflexivele sunt analizate gramatical tot ca pronume, dar pronume care au formă, caz, persoană, număr, dar nu au funcţie sintactică, ceea ce este cel puţin nefiresc: pronume fără funcţie sintactică… ?!

Prin urmare, considerăm că pronumele reflexiv românesc ar trebui să fie considerat în toate situaţiile pronume, verbele pe care le însoţeşte să fie

[4] Din motive care ţin de necesitatea limitării articolului la un anumit număr de pagini, ne luăm libertatea de a avea în vedere acest subiect pentru un alt articol.

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

încadrate diatezei active, iar, din punct de vedere sintactic, reflexivul să aibă funcţiile sintactice corespunzătoare, adică, fie complement direct în acuzativ, fie complement indirect în dativ, fie atribut pronominal dativ. O atare soluţie considerăm că ar satisface cerinţele impuse de o analiză gramaticală unitară şi coerentă, în plus, şi-ar reflecta utilitatea mai ales în teoria şi practica şcolară. În cele ce urmează ne propunem să argumentăm sustenabilitatea acestor afirmaţii.

4. Reflexivul – pronume sau morfem? Valenţe sintactice

După cum subliniam, rolul gramatical pe care reflexivul îl îndeplineşte, adică cel de *pronume* sau cel de *morfem* are consecinţe în ceea ce priveşte autonomia sintactică a acestora. Astfel, în situaţia în care sunt pronume, reflexivele au funcţie sintactică de sine stătătoare, în timp ce ca morfeme acestea nu au funcţie sintactică.

Mai întâi vom preciza câteva opinii relevante pentru acest subiect, după care vom ilustra valenţele sintactice ale reflexivului românesc.

Valeria Guţu Romalo precizează că în limba română pronumele reflexiv are funcţii diferite şi poate avea următoarele *valori* (*cf* Guţu Romalo, în Coteanu 1985: 228-229):

a) **pronume** atunci când poate fi înlocuit printr-un pronume personal în acuzativ sau dativ (*El se dezbracă/El îi dezbracă*) şi când poate fi înlocuit printr-un pronume sau substantiv în nominativ (*Se călătoreşte cu trenul / Elevul călătoreşte cu trenul / El călătoreşte cu trenul*)

b) **afix dependent (reflexiv pasiv**): *Norma se stabileşte/Norma o stabilesc legile*.

c) **afix dependent (reflexiv obligatoriu)** nefiind posibilă substituţia cu pronume personal în expersii ca: *a se căi*, *a-şi bate joc*.

d) **afix dependent (reflexiv dinamic**) când exprimă un plus de interes faţă de realizarea acţiunii: *El se roagă*.

G. G. Neamţu precizează că reflexivele nu au sens lexical propriu-zis, apariţia lor e condiţionată de prezenţa verbului, motive pentru care statutul lor morfosintactic este determinat de conţinutul lexico-gramatical al verbului. Pe această bază, **s**unt clasificate următoarele tipuri de reflexiv: ***reflexive obiectiv*** (*a se spăla, a se îmbrăca* etc.), ***reflexiv posesiv*** (*a-şi aştepta, a-şi certa* etc.), ***reflexiv reciproc*** (*a se certa, a se urî* etc.), ***reflexiv dinamic*** (*a se gândi, a-şi imagina* etc.), ***reflexiv pasiv*** (*se votează de cineva..., se învaţă de către...* etc.), ***reflexivul impersonal*** (*se cade, se cuvine* etc.), ***reflexivul eventiv*** (*a se îmbogăţi, a se zice* etc.) (*cf* Neamţu 2014: 111).

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

Interpretarea gramaticală a acestor concepte nu este una unitară, nu există o soluţie unanim acceptată de către specialiştii în domeniu, ceea ce are repercusiuni evidente şi în teoria şi practica gramaticală preuniversitară, unde, în cadrul anumitor manuale alternative[5], se optează pentru patru diateze activă, pasivă, reflexivă şi activ pronominală. Diateza *activă pronominală* este o eroare care are drept prim efect încălcarea definiţiei diatezei reflexive şi drept urmare neincluderea verbelor însoţite de pronume reflexiv intrinsec în cadrul acestei diateze, motiv pentru care considerăm, de exemplu, că definiţia din manualul de clasa a VII-a elaborat de Anca Şerban şi Sergiu Şerban este neacceptabilă: „Verbele la diateza reflexivă arată că subiectul gramatical face acţiunea. Participarea sa este intensă şi, uneori, acţiunea se răsfrânge asupra celui care o face." (?!)

În ceea ce priveşte interpretarea gramaticală a pronumelor reflexive, **există trei direcţii** (*cf* Neamţu 2014: 112-114). Conform **primei direcţii** (Toşa 1983: 193-1999), toate pronumele reflexive în dativ şi acuzativ sunt considerate morfeme ale diatezei reflexive, diateza reflexivă e considerată categorie gramaticală, iar reflexivele intră în structura acestei categorii gramaticale cu realizare analitică. Potrivit celei de-**a doua direcţii** (Draşoveanu 1997: 60) care se bazează pe principiul unicităţii funcţiilor în subordonare, toate reflexivele în dativ şi acuzativ sunt pronume reflexive propriu-zise. Conform celei de-**a treia direcţii**, majoritară de altfel, în funcţie de sensurile gramaticale dezvoltate de grupările *reflexiv + verb* în unele situaţii reflexivele sunt tratate ca pronume, iar în altele ca morfeme. Când formele *îşi, şi, şi-, -şi, -şi-, se, se-, -se, s-, -s* stau pe lângă verbe reflexive, dinamice, eventive, impersonale şi pasive, acestea devin mărci ale diatezei reflexive, devin semne, motiv pentru care îşi pierd rolul sintactic, iar atunci când stau pe lângă verbe pronominale obiective şi reciproce aceste îşi păstrează calitatea de pronume.

Această ultimă interpretare o regăsim inclusiv în manualele şcolare. Reflexivele nu sunt tratate diferenţiat în funcţie de sensurile gramaticale dezvoltate de grupările *reflexiv + verb*, astfel în unele situaţii reflexivele sunt tratate ca pronume, iar în altele ca morfeme: „(a) ca sintagme propriu-zise, reflexive pronume reflexive în acuzativ (dativ) cu funcţia de complement direct (indirect, atribut) şi verb la diateza activă (= diateza activă pronominală); (b) ca verbe la diateza reflexivă (cu realizare analitică), pronumele reflexiv fiind morfemul, semnul gramatical al diatezei reflexive, omonim cu pronumele reflexiv." (Neamţu 2014: 113-114). Faptul că pronumele este reflexiv, iar verbul

[5] Anca Şerban, Sergiu Şerban, *Limba română. Manual pentru clasa a 7-a*, Ministerul Educaţiei Naţionale, Editura All, Bucureşti, 1999, p. 79.

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

este la diateza activă se pune în evidenţă prin înlocuirea respectivului pronume cu un pronume personal forma neccentuată sau un substantiv în acelaşi caz, adică prin posibilitatea verbului de a apărea şi fără reflexiv (*cf* Neamţu 2014: 113-114).

Exemplu:

M-am spălat pe faţă./ ***Te***-am spălat pe faţă./ ***L***-am spălat pe faţă./ ***Ne***-am spălat pe faţă./ ***V***-am spălat pe faţă./ **I**-am spălat pe faţă.

Se spală.- ***Îl*** spală.

Îţi aminteşti. – ***Îţi*** amintesc.

În aceste situaţii pronumele este reflexiv, verbul este la diateza activă, iar pronumele are în fiecare situaţie funcţie sintactică.

În lucrarea *Gramatica pentru toţi*, ediţia revăzută şi adăugită din1997, Mioara Avram precizează că formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv pot fi folosite cu valoare posesivă şi realizează **dativul posesiv**: *Mi*-am curăţat *pantofii* (*cf* Avram: 168).

În privinţa modului de exprimare a dativului posesiv există diferenţe între limbi în ceea ce priveşte atât modul de realizare, cât şi modul de exprimare al acestuia. Astfel, relaţia de posesie exprimată poate fi alienabilă şi/sau inalienabilă. În timp ce în cadul posesiei inalienabile între posesor şi obiect legătura este absolut necesară, poseia alienabilă este o relaţie în cadrul căreia obiectul posedat este exterior posesorului.

Tot prin înlocuire cu un pronume personal în genitiv sau cu un adjectiv pronominal posesiv se demonstrează şi se certifică calitatea de pronume e reflexivului în dativ posesiv:

Îşi aşteaptă copiii. – Îi aşteaptă pe copiii ***săi.***

sau prin dublare, deşi comportă un anumit grad de artificialitate, deoarece identitatea de persoană a reflexivului şi a dublantului este obligatorie (*cf* Neamţu 2014: 114).

Îmi cumpăr o carte. – ***Mie*** îmi cumpăr o carte.

În situaţiile specifice de dativ posesiv, pronumele este reflexiv, verbul este la diateza activă, iar pronumele are în fiecare situaţie funcţie sintactică de atribut pronominal dativ. În fiuncţie de situarea acestui pronume în proximitatea unui substantival sau unui verbal, dativul posesiv este adverbal: ***Îşi*** aşteaptă copiii sau adnominal: Copiii***-şi*** sunt foarte cuminţi.

În concluzie, pronumele reflexiv este morfem atunci când marchează diateza reflexivă, în toate celelalte situaţii ilustrate el este un pronume cu toate stributele aferente şi, în funcţie de context, poate îndeplini trei funcţii sintactice: complement direct, complement indirect, atribut pronominal dativ.

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

*

În lucrarea aceasta ne-am oprit asupra ***construcţiilor refexive în limba română***, prezentând un scurt istoric al acestei problematici, cadul teoretic prin prezentarea părerilor autorilor şi argumentelor pe care acestea sunt fundamentate, în ceea ce priveşte ***pronumele reflexiv în limba română, diateza reflexivă şi valenţele reflexivului românesc***.

Concluziile noastre punctuale sunt următoarele:

a. din punct de vedere formal, deosebirea pronumelui reflexiv de cel personal nu pune probleme deosebite;

b. identificarea/interpretarea corectă a rolului gramatical pe care îl au aceste pronume în diferite contexte, cu alte cuvinte când sunt ele *pronume* şi, prin urmare, îşi asumă un rol sintactic şi când sunt *morfeme*, neavând rol sintactic, fiind *semne gramaticale specializate* ale diatezei reflexive reprezintă o situaţie problematică;

c. *diateza*, în general, este o categorie gramaticală controversată, atât în ceea ce priveşte definirea, cât şi în ceea ce priveşte situarea/statutul/existenţa acesteia în cadrul gramaticilor şi a lucrărilor de specialitate;

d. *diateza reflexivă*, în special, a reprezentat şi reprezintă o problemă controversată a gramaticii limbii române după cum reiese chiar din eterogenitatea opiniilor în ceea ce priveşte verbele însoţite de pronume reflexive;

e. considerăm adecvată restrângerea pe care o face GALR 2005 a numărului de diateze din limba română la două, şi anume la diateza activă şi diateza pasivă din următoarele motive:

- diateza reflexivă este o categorie inconsistentă, a cărei definire se bazează, într-o prea mare măsură pe lautura semantică, pe sensul lexical al cuvintelor, ceea ce are ca efecte pe lângă numărul mare de interpretări, chiar încadrarea reflexivului pasiv la diateza pasivă şi nu la cea reflexivă;
- în numeroase situaţii gruparea *verb + pronume reflexiv* are evident caracter sintactic , iar în alte situaţii, cum ar fi cele ale construcţiilor impersonale, raportul pe care diateza îl cere, prin chiar definiţia sa, între subiect şi acţiune nu poate fi determinat;
- atunci când sunt considerate morfeme, reflexivele sunt analizate gramatical tot ca pronume, dar pronume care au formă, caz, persoană, număr, dar nu au funcţie sintactică, ceea ce este cel puţin nefiresc: pronume fără funcţie sintactică… ?!

Din aceste considerente susţinem că pronumele reflexiv românesc ar trebui să fie considerat în toate situaţiile pronume, verbele pe care le însoţeşte să fie

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

încadrate diatezei active, iar, din punct de vedere sintactic, reflexivul să aibă funcţiile sintactice corespunzătoare, adică, fie complement direct în acuzativ, fie complement indirect în dativ, fie atribut pronominal dativ. O atare soluţie considerăm că ar satisface cerinţele impuse de o analiză gramaticală unitară şi coerentă, în plus, şi-ar reflecta utilitatea mai ales în teoria şi practica şcolară.

Bibliografie:

Avram 1997 – Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti.

Avram 2007 – Mioara Avram, *Studii de sintaxă a limbii române*, Editura Academiei Române, Bucureşti.

Cipariu 1869, 1877 - Timotei Cipariu, *Gramatec'a limbei române, Partea I. Analitica, Partea I. Sintetica*, cu spesele Societatei Academice Române, Bucureşti.

Coteanu (coord.) 1974 – Ion Coteanu, Georgeta Ciompec, Constantin Dominte, Narcisa Forăscu, Valeria Guţu Romalo, Emanuel Vasiliu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.

GALR 2005 - *Gramatica limbii române*, *Cuvântul*, vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti.

GLR 1966 - *Gramatica limbii române*, vol. I, Ediţia a II-a revăzută şi adaugită, Editura Academiei, Bucureşti.

Graur 1938 - Alexandru Graur, ,,Les verbes réfléchis en roumain", *BL*, VI, p. 42-89.

Guţu Romalo 1973 – Valeria Guţu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.

Heliade Rădulescu 1828 - Ion Heliade Rădulescu, *Gramatica românească*, ediţie şi studiu de Valeria Guţu Romalo, Editura Eminescu, Bucureşti.

Iordan, Guţu Romalo, Niculescu 1967 – Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.

Irimia 2008 – Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Ediţia a III-a revăzută, Editura Polirom, Iaşi.

Micu, Şincai 1980 - S. Micu, Gh. Şincai, *Elementa linguae daco-romanae* (1980), pt ed.1780 – cap. IX, *Despre pronume* p. 37-43, pentru ed. 1805 – *idem*, p. 151-153.

Neamţu 2014 - G. G. Neamţu, *Teoria şi practica analizei gramaticale, Distincţii şi ... distincţii*, Editura Paralalela 45, Piteşti.

Philippide 1897 - Al. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Editura Librăriei ISR Kuppermann, Iaşi.

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)

Scriban 1925 - August Scriban, *Gramatica limbii româneşti. Morfologia. Pentru folosinţa tuturor*, ediţiunea I, Institutu de Arte Grafice ,,Viaţa românească" S.A., Iaşi.
Slavici 1914 - Ioan Slavici, *Gramatica limbii române*, Partea I, Etimologia, Editura Minerva, Bucureşti.
Stati 1954 - Sorin Stati, ,,Verbele reflexive construite cu dativul", în *S.C.L.V.*, p.135-146.
Stati 1958 - Sorin Stati, ,,Problema diatezelor", în *L.R.,* nr. 2/158, p. 39-45.
Şerban, Şerban 1999 - Anca Şerban, Sergiu Şerban, *Limba română. Manual pentru clasa a 7-a*, Ministerul Educaţiei Naţionale, Editura All, Bucureşti.

BDD-A23292 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:08:15 UTC)